

**Akademie věd
České republiky**

Komise pro obhajoby doktorských disertací
v oboru dějiny literatury a literární vědy

Teze disertace k získání vědeckého titulu
„doktor věd“
ve skupině věd filologických

Paradoxy realizmu
„Neklasickí“ klasici slovenskej prózy

PhDr. Marcela Mikulová, CSc.
Ústav slovenskej literatúry Slovenskej akadémie vied

Bratislava
2016

Disertace byla vypracována na Ústavu slovenské literatury
Slovenské akademie věd v Bratislavě.

Ucházečka: PhDr. Marcela Mikulová, CSc.
Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

Oponenti:

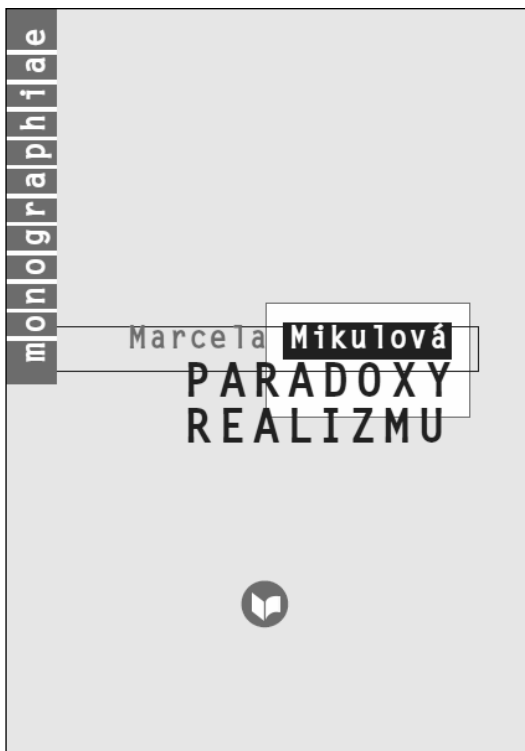
Teze byly rozeslány dne:

Obhajoba disertace se koná dne o hod.

Místo konání obhajoby:

*Předseda komise pro obhajoby doktorských disertací
ve vědním oboru dějiny literatury a literární vědy
Akademie věd České republiky*

Ako dizertačná práca je predložená knižná monografia:

Marcela Mikulová
Paradoxy realizmu
„Neklasickí“ klasici slovenskej prózy

Recenzenti:
Prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc.
Doc. PhDr. Etela Farkašová, PhD.

Vydala a vytlačila VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
ako svoju 3838. publikáciu. Strán 256. Vydanie prvé.
ISBN 978-80-224-1153-0

Obsah dizertácie

Na úvod /7

Hlas srdca a sila tradície

(Ku genéze a tajomstvám Domu v stráni) /11

Hra a/alebo život, mizantropia po slovensky

(B. S. Timrava: Nemilí) /33

Rekonštrukcia citu

(Timrava a láska) /47

Skeptický optimista Tajovský /69

Jesenského tragigroteskný paradox /85

Autobiografia a mystifikácia v Jesenského Demokratoch /101

Medzi exkluzivitou a ľudovosťou

(Tichomír Milkín a Literárne listy) /197

O Čepanovom výskume realizmu a jeho strategickej prešmyčke /213

Oskára Čepana zmysel pre jazyk a systém /223

Tajomstvo a interpretácia /233

Bibliografická poznámka /245

Summary /246

Zusammenfassung /249

Menný register /252

Východiská a cieľ dizertácie

Nie je to až tak dávno, čo autori realizmu tvorili akúsi nedotknuteľnú východiskovú bázu pri modelovaní našej literárnej histórie. Po fiasku panrealizmu (najmä vďaka prácam O. Čepana) a po skončení s ideologickým diktátom po roku 1989 môže však dnes už nielen v odborných kruhoch padať jeden čítankový mýtus za druhým. Zároveň je tu ničím nehatená príležitosť na opätovné a dôkladné prečítanie našej „klasiky“, ktoré môže viesť nielen k jej novým výkladom, ale aj oživiť niektoré jej zložky ako príťažlivú lektúru.

Obraz literatúry „obdobia realizmu“ i samotných autorov sa nám tak dnes namiesto panrealistickej jednoty kryštalizuje skôr do podoby mnohorakých paradoxov. Nejde pritom natoľko o špecifikum realizmu a jeho poetiky ako skôr o špecifikum slovenskej literatúry starších období, ktorú kvôli spoločensko-politickým determinantám charakterizuje štýlový synkretizmus a istá nehomogénnosť štatútu autora, predovšetkým jeho „rozlomenosť“ medzi verejnú/ideovú a osobnú/estetickú sféru. Táto dvojlomnosť súvisela na jednej strane s „povinnosťou“ slovenského spisovateľa zachovávať kontinuitu (národnú, kultúrnu, literárnu) a na druhej strane s potrebou exponovať vlastný autorský subjekt.

Takáto „neideálna“ situácia bola však pre našich najdôležitejších prozaikov z prelomu 19. a 20. storočia aj výzvou, s ktorou sa chceli vyrovnáť na úrovni doby, čiže na európskej úrovni. A synkretický, štýlovo hybridný charakter našej literatúry devätnásteho (a sčasti i dvadsiateho) storočia je zároveň aktuálnou výzvou pre literárnu vedu a jej modelovanie literárnych dejín. S vedomím (či aspoň tušením) týchto dvoch hľadísk boli písané aj nasledujúce štúdie a interpretácie.

Venujeme sa v nich autorom, ktorí jedinečným spôsobom zasiahli do formovania slovenského literárneho realizmu – a to nielen v oblasti umeleckej tvorby (M. Kukučín, B. S. Timrava, J. G. Tajovský, J. Jesenský), ale aj vo sfére literárnej kritiky (T. Milkin) či tvorby literárnohistorického modelu (O. Čepan) tohto literárneho smeru, ktorý je programovo (a neúprosne) verifikovaný skutočnosťou.

ťou. Posledná kapitola knihy je úvahou o možnostiach i limitoch interpretácie a chce byť zároveň našim príspevkom do súčasnej metodologickej diskusie.

Výsledky dizertácie

Jeden z mnohých paradoxov literatúry slovenského realizmu nachádzame v jeho vari najznámejšom texte – v Kukučínovom *Dome v stráni* (štúdia **Hlas srdca a sila tradície**). Tento román podľa Oskára Čepana stojí „v samom prostriedku Kukučínových interesov o hlbšiu podstatu životných vzťahov“ a je podľa neho i románom „o Kukučínovej tvorivej metóde“. Je paradoxné, že napriek autorovým viacnásobným pokusom o spoločenské témy sa tak stalo v téme dedinskej. A hoci je tento román zafixovaný ako reprezentatívne dielo literárneho realizmu, je to aj dielo modelové, s dokonalým organizačným princípom, generovaným na autorovom intelektuálnom „vyhodnotení“ danej historickej situácie. Realizmus *Domu v stráni* je však práve v tomto – v reálnom rešpektovaní historických rámcov, ale i v autorovej schopnosti konštrukcie postáv, prerastajúcich do typov: Mate bráni tradíciu, šora Anzula svoj stav, Katica svoje v meste nadobudnuté predstavy o novom živote, Niko koná pod vplyvom citov a nimi si dodatočne ospravedľňuje svoje správanie.

Genealógia tohto románového diela je pomerne komplikovaná, jeho vzniku predchádzali viaceré rozsiahle nedokončené koncepty (*Syn výtečníka, Teľa, Zádruha*), ktoré naznačujú autorove ambície na poli spoločenského románu. Pôvodne zamýšľal napísať román, ktorým by prispel do slovenského literárneho diskurzu na tému *vodcovstva národa*, a to z iných názorových východísk ako Vajanský a Šoltésová. Kukučín na rozdiel od nich odmietal privilegovanie zemanstva, tejto skutočne „suchej ratolesti“ národa, preto urobil hrdinom svojho románu nezemana. „Zemianstvo ťažko sa nakloní k vodcovskej úlohe vo veciach národných. Idea národná nie je aris-

tokratická, naopak, výrazne demokratická“, píše v recenzii Šoltésovej románu *Proti prúdu* a vychádzajúc z tohto presvedčenia, otvára tému formovania novej, životaschopnej vrstvy národa.

Vo svojom románe vychádzal tiež z toho, že čitatelia sú presýtení dedinskou témou. On sám touto témou začínal, jeho dedinské poviedky sa však vyznačujú i širokým spektrom neseďliackych postáv, pretože aj slovenský vidiek chcel zobrazit' v jeho rozvrstvenosti i hierarchii a mal tiež ambície oslovit' všetky slovenské čítajúce vrstvy. Všetko, čím sa autor sústredene zaoberal v predchádzajúcich rukopisných fragmentoch, sa zúročilo vo vyspelejšom tvare, na presvedčivejšej umeleckej úrovni a na viacúrovňovom kódovaní tohto diela (možno ho vnímať ako román sedliacky, sociálny, ľúbostný, nábožensko-mystický či román s tajomstvom a pod.). Pred spomínanými fragmentmi Kukučín riešil konflikty harmonicky, v rukopisných zlomkoch sa už ukazujú riešenia rozporuplné, váhavé, kolísavé – prial by si síce zachovať status quo, ale uvedomuje si, že pokrok sa nedá zastaviť a on musí zohľadniť realitu.

Táto ambivalencia, prejavujúca sa v rozpore medzi povahovými vlastnosťami autora a jestvujúcou skutočnosťou, vytvára naliehavú skrytú dynamiku *Domu v stráni*. Exponovaním Mateho bieleho domu v stráni do názvu románu sa toto miesto, vybudované v pote tváre ním a jeho ženou, stáva nevdojak symbolickým, „sakrálnym“ priestorom, miestom istoty, idylou, ktorá je však narúšaná „zlými silami“. Vzťahy alebo konflikty medzi postavami nie sú riešené zásahom „zvonku“, ale kryštalizujú často v bolestivom vyjasňovaní vlastných pochybení a zlyhaní. Autor dáva zaznieť vždy viacerým alternatívam, necháva svoje postavy utápať sa v pochybnostiach, ktoré podporujú nelineárne napredovanie deja a paradoxne i realistickú faktúru textu, pretože rezonujú s ľudskými slabosťami a neistotou. Kolízie medzi postavami takto prerastajú do vzájomného uplatňovania argumentov a dvojakého alebo viacaspektivného pohľadu na ten istý problém, ale aj do čitateľskej katarzie, úľavy z vyriešenia nahromadenej tenzie.

Kým prevažná časť románu je z hľadiska autorskej stratégie budovaná ako mimetický text, vychádzajúci z detailov všednej reality, pasáže zachytávajúce Mateho zomieranie konvertujú realitu všedné-

ho dňa dalmátskeho mestečka do hodnotovo vyššej roviny – imperatív smrti tak spätne kvalitatívne prehodnocuje i celý text. Až mediáciou mytologického účinkovania smrti mohla prerásť všednosť do katarznej vznešenosti, umocňujúcej estetický účinok románu.

*

Medzi realistických autorov, hoci mladšej generácie, je vo všetkých dejinách slovenskej literatúry zahrňaná i Božena Slančíková Timrava. Jej próza však už od samého začiatku obsahovala polemický náboj voči aj v realizme pretrvávajúcim postromantickým schémam a zároveň prinášala zárodky nového čítania i literárnych postupov, ktoré vyvrcholili v dielach autorov *Slovenskej moderny*. V čase jej vstupu do literatúry sa v našej próze už naplno presadil vajanskovský „realizmus“, vyznačujúci sa však sklonmi k uhládzaniu ostrých kontúr reality. Timrava v opozícii voči Vajanského „nadčasovým“ problémom priniesla navonok banálne témy. Vo svojich spoločenských novelách ironizuje a paroduje Vajanského spôsob písania i žáner sentimentálnej národno-ideálnej prózy. Vedome ignoruje vtedajší literárny kánon idealizovaných hrdinov a zameriava sa na priemerné, nevýnimočné postavy s rozporuplným správaním. K jej extrémnym autorským postupom v týchto intenciách patrí zámerné budovanie čitateľskej averzie voči hlavnej hrdinke v postavení personálnej rozprávačky, čo nemalo obdobu v próze tohto obdobia. Timravina tvorba tak presahuje realizmus nielen zachytením novej pocitovosti hrdiniek, ale i nastolením tém, s ktorými sa neskôr môžeme stretnúť u modernistických spisovateľov.

Približne polovicu Timravinej prózy tvoria texty so sedliackou tematikou, ktoré bývajú porovnávané s Kukučínovými dedinskými prózami. Timravin obraz dediny je však oveľa drsnejší, dedina v jej podaní je surová, dravá a má ďaleko od kukučínovskej idyly. I v týchto prózach sa Timrava uberá moderným smerom: cez polemiku s mýticko-zvykoslovným štádiom slovenského realizmu sa dopracúva až k univerzálnemu modelu ľudských prejavov, s akým sa stretávame napríklad v *Ťapákovcoch*.

Timravu neuspokojovala opisnosť ani tematické okruhy vtedajšej literatúry, o čom svedčí i rozsiahla novela *Nemilí* (jej interpretácii je venovaná kapitola **Hra a/alebo život, mizantropia po slovensky**). Zdôraznením náhody vo vyústení osudov postáv nám autorka prekvapujúco naznačuje možnosť, že tak ako hrajúc karty, postavy rozohrávajú „hru života“, rovnako aj ona sa vlastne „hrala“ s čitateľom. Epilóg novely totiž vrhá nové svetlo na významovú intenciu textu. Príbeh sa dá čítať aj ako premyslený konštrukt, v ktorom autorka využíva modernistické dobové témy (spoločenská nuda, stereotyp, melanchólia), aby retrospektívne odhalila, že „v hre“ neboli hlboké city, ale úsilie vydať sa, hoci aj za „nemilého“. Novoromanticky modulované citové blúznenie autobiografickej hrdinky Saby je tak kontrastne korigované nevyhnutnosťou dospieť k reálnemu, i keď psychicky neuspokojivému rozuzleniu.

Naliehavosť a intenzitu autorkinho svedectva v tematike ľúbostných vzťahov nijako neoslaujuje prozaická forma. Naopak, obnaženosť subjektívnej výpovede pôsobí v próze provokatívnejšie než v poézii, pričom Timravina subjektivita spočíva paradoxne v špecificky objektívnom, nezatajovanom obraze citových tráum svojich hrdiniek. Jej metóda však spôsobuje, že čitateľ môže byť niekedy na pochybách, či sa stretáva až s provokatívne subjektívnou interpretáciou reality, alebo s jej maximálne objektivizovaným, odosobneným podaním.

Aj pri celkovom pohľade na Timravinu prozaickú tvorbu (štúdia **Rekonštrukcia citu**) sa ukazuje mimoriadne dôležité postavenie problematiky citových vzťahov v jej tvorbe. Väčšina autorkiných spoločenských próz má invariant v autobiografickej hrdinke, s ktorou v textoch experimentuje, akoby si cez ňu chcela overiť vzťahy k ľuďom, no predovšetkým k potenciálnym partnerom. Najmä v tejto súvislosti sa u nej stretávame dosť často s postavami nevydatých žien. Tie sa stávajú nielen hrdinkami jej najvýznamnejších noviel (*Ťažké položenie, Nemilí, Boj, Skúsenosť, Veľké šťastie, Všetko za národ*), ale aj mediátorkami dramatických situácií i životných skúseností autorky. Nevyspytateľné správanie Timravíných hrdiniek odráža jej názor, že človek je mnohorozmerná a komplikovaná bytosť, ktorú nemožno vtesnať do zjednodušených charakteristík.

Plne to platí napríklad pre postavu Miliny z novely *Bez hrdosti*. Tento príbeh exaltovanej, „chorej“ vášne však vo svetle deziluzívneho rozuzlenia môžeme čítať aj ako trpkú paródiu na lásku, priateľstvo, medziludské vzťahy a v literárnych súvislostiach aj na dobové spisovateľské maniere, na „veľavravnú“ a „hlbokomyseľnú“ literatúru. Ak dovtedy v slovenskej literatúre prevládala kompaktná kompozícia vyjadrujúca celistvosť sveta, v tomto texte ostali len útržky, evokujúce skôr pocit chaosu, neschopnosti ľudského individua dospieť k šťastiu, k porozumeniu a harmónii. Možno povedať, že v slovenskej literatúre dovtedy nebola zachytená láska v takej hĺbke a s takými priepasťami a bolesťami, ako je to v tejto novele.

Téma nenaplnenej lásky je prítomná aj v novele *Veľký majster*, no tu tvorí skôr pozadie skrytého Timravinho sporu s Vajanského koncepciou umenia a umelca. Timrava sa tu akoby vyznáva, že umelecká inšpirácia sa môže zrodiť aj – či predovšetkým – zo záporného podnetu, a teda nemusí byť len vznešená. O to pravdivejšie – alebo v každom prípade realistickejšie – dielo (či už výtvarné alebo literárne) môže vzniknúť.

Neskoršie odpútanie sa Timravy od vlastného subjektu k „objektu“ dediny sa vo viacerých aspektoch ukázalo ako produktívne. „Terapia dedinou“ priniesla napríklad i tému celospoločenskú – vysťahovalectvo (*Tá zem vábna*). Pri téme dediny Timrava zisťuje, že jatrivá nemusí byť len nešťastná láska k mužovi, ale i láska materská (*Márnosť všetko*). Práve tu sa odohráva premena dovtedajšej figúry s apriórnu konštantnou charakteristikou (napr. *Ondro Karman*) na typ.

No aj v „dedinských“ novelách autorka zobrazuje ľudské vášne v krajnej životnej situácii, keď sa človek riadi nie stereotypmi a tradíciou, ale inštinktívnymi ľudskými sklonmi. V učebnicovo známej próze *Ťapákovci* môžeme odhaliť viac významových vrstiev. Na prvom pláne sa odohráva známy spor „vzdelanej“ gazdinej Ile so zvyškom Ťapákovskej, v stereotypoch žijúcej rodiny. Umelecky oveľa závažnejšia je však osobná dráma Anče-zmije, nevydatej mrzáčky – práve v jej utrpení spočíva emocionálne ťažisko novely.

Timravina duševná nespokojnosť bola trvalým impulzom jej tvorby, ťažiskom dramatického napätia i zdrojom provokatívneho

vnútorného hľadania. Vďaka nej nás i dnes fascinujú jej záznamy spodných prúdov lásky.

*

Predsudky v interpretovaní tvorby J. G. Tajovského (štúdia **Skeptický optimista Tajovský**) sprevádzali tohto autora celý jeho život – v najlepšom prípade sa kritika snažila z neho urobiť autora sociálneho sentimentu a pesimistického realizmu, hoci on v prózach často vystupuje ako pozitívny harmonizátor so zmyslom pre humor. Mladý Tajovský si sám seba v literatúre predstavoval predovšetkým ako básnika a neúnavne posielal svoje veršičky do novin a časopisov. Poézia preňho stelesňovala estetický vzťah ku skutočnosti, druhovo predstavovala „vysokú“ literatúru, umožňovala sa mu vyznať z ľúbostných sklamaní i ventilovať citovú presilu. Nemal však talent skutočného básnika a zrejme najmä zásluhou pražského prostredia, kde v rokoch 1898 – 1900 študoval, sa tejto ambície vzdal a rozhodol vydať sa na cestu „národného buditeľa“ prostredníctvom prózy. Možnosť pozitívneho pôsobenia na ľud cez literatúru, ktorá dokáže mnohé myšlienky a idey vnášať do reálneho života zrejme utvrdila Tajovského v odhodlaní stať sa spisovateľom.

Už v jeho prvých prácach sa stretávame s odvahou moderného umelca prijať škaredé ako prirodzenú súčasť reality. Zobrazenie biedy, ošklivosti a vôbec „odvrátenej“ strany reality sa dovedy v našej literatúre umelecky neakceptovalo. Tajovský kritikov dráždil tým, že odhaľoval neudržateľnosť harmonizujúceho pohľadu na dedinský svet. Prítomnosť tragického a humorného v Tajovského próze, a najmä ich oscilácia s tragikomickým účinkom je najspoľahlivejším indikátorom realistického podložia v inak melancholicky modulovanom diele. Životná tragika je u tohto autora neutralizovaná až bagatelizovaná nocionálnym žánrovým rámcom črty, obrázku, „skutočnej udalosti“, rozprávky. Práve tieto žánre Tajovský „znovuobjavil“ ako azyl pre svoj lyricky založený subjekt i ako priestor pre vyjadrenie subjektívneho zážitku. Rezignácia na racionálne zvládnutie rozporov vonkajšieho sveta menila jeho zdanlivo objektívne ob-

razy reality na výsostne subjektívne obsedancie, ktorých autorské spracúvanie ho vnútorne zraňovalo.

Tajovského prózy stelesňujú jeho predstavy o účinkovaní prozaického textu medzi čitateľmi, jeho „osvietenskú“ víziu komunikácie spisovateľa s jednoduchým človekom. Neplnia však len operatívnu funkciu – je v nich jasne identifikovateľná autorská selekcia, ľudská spoluúčasť, umelecká skratka i vnútorná gradácia textu. V línii osobnostného autorského rastu môžeme v Tajovského tvorbe postupne zaznamenávať prechýľovanie ťažiska od epicky zdanlivo nekonfliktných textov do roviny neepicky problémového horizontu vnútorného autorského rozpoloženia. Obnaženosť subjektívnej autorskej intervencie v jeho umelecky zásadných prózach (*Maco Mlieč*, *Nové časy*, *Hlucháň*) pôsobí provokatívnejšie než v lyrických žánroch.

V týchto Tajovského textoch osud ich hrdinov tušíme už na začiatku príbehu, a tak dôvod, pre ktorý sa príbeh „deje“, je v konečnom dôsledku „lyrický“, resp. neepický. I v tomto má štruktúra Tajovského textov veľa spoločného s civilno-lyrickými textami autorov *Slovenskej moderny*. Tak, ako u ostatných autorov neskorého realizmu, ani u Tajovského dej ako umelý konštrukt nevzbudzoval dôveru, preto siahli do najautentickejšej zásobárne motivických prvkov – do vlastného života. Kondenzovanosťou zážitku sa Tajovského najlepšie prózy stávajú aktmi veľkej mravnej očisty, alegóriami ľudských vlastností, hagiografiami tých najbiednejších. V niektorých prózach (*Tajní boháči*, *Mamka Pôstková*) autor účinne pôsobí na čitateľa aktivizovaním mytologickej vrstvy, ktorý príbehu dodáva univerzálny rozmer. Fúzia výchovného autorského zámeru s moderným literárnym tvarom prostredníctvom apelatívnosti, lyrickosti či expresívnosti reprezentuje Tajovského predstavu o poslaní spisovateľa v spoločnosti.

*

Bytostná gracióznosť a noblesa osobnosti Janka Jesenského odmietala malomeštiacku morálku ako stelesnenie plytkosti, falošnosti a povrchnosti (štúdia **Jesenského tragigroteskný paradox**). Malo-

meštiak bol podľa neho vždy pripravený pohrdáť úprimným citom ako zbytočnou relikviou, ktorá život iba komplikuje. Proti zdevastovanej morálke malomesta sa ukázala byť účinnou maska cynika: „*Klamať, klamať, klamať sa musí v živote. Nikomu neveriť! Všetko okolo nás je nestále, neverné, cigánske, falošné, fráza, klam...*“, píše rozhorčene svojej snúbenici Oľge Kraftovej v roku 1905. Jeho mestské poviedky – práve toto prostredie dôverne poznal – sú vlastne chorobopismi charakterov.

Celý komplex Jesenského žánrovo i druhovo heterogénnej tvorby je modelovaný autorovou protirečivou osobnosťou a kryštalizoval sa v paradoxoch. Paradox je všeobecným fenoménom a atribútom prelomu storočí a je zároveň súčasťou celkovej mravnej a morálnej deštrukcie tejto epochy, v ktorej prevláda medzi umelcami kritická skepsa. Rozčarovanie, dezilúzia, pocity márnosti i z najbližších Slovákov sprevádzajú Jesenského od mladosti, keď jeho otec kvôli kandidovaniu vo voľbách prišiel zásluhou „svojich“ o celý majetok. Táto skutočnosť relativizovala celý hodnotový svet mladého Jesenského, znamenala preňho skutočne paradoxnú skúsenosť a stala sa lakmusovým papierikom jeho vzťahu k ostatným ľuďom. Hoci bola draho vykúpená, zabezpečovala mu v mnohých ohľadoch istú vnútornú morálnu nadvládu.

Tragický podtón je v jeho krátkych prózach z mestského prostredia zo zbierky *Malomestské rozprávky* v prevažnej miere immanentný, tlmený, diskretný, zľahčený. Tragika je u Jesenského vlastne vždy len iníciačným impulzom, východiskom, paradoxne prekódovaným do groteskného gesta. Jesenského poviedková tvorba však zákonite vyústila v čase fašizmu do absurdnej tragigrotesky (poviedky *Udavač*, *Strach*, *Dva medvede*), kde sú hranice medzi stihomamom a reálnou hrozbou ťažko postrehnuteľné: hrdina poviedky *Strach* Maľvík sa stáva väzňom metafyzickej úzkosti, vlastného podvedomia. Groteskný princíp zasahuje do hĺbkovej štruktúry tohto textu a groteskno tu už Jesenský nevyužíva ako vlastnú profylaxiu, ale ako výraz kódu doby, ako súčasť iracionálneho paradoxu spoločnosti, v ktorej žije.

Jesenského román *Demokrati* (štúdia **Autobiografia a mystifikácia v Jesenského Demokratoch**) patrí do tej skupiny skrytých

autobiografií, ktorých obsah i formu určuje smútok a melanchólia – aj keď to napohľad v súvislosti s rozprávačskou bodrosťou románu znie paradoxne. Tieto emocionálne stavy tvoria iniciačný impulz prozaicky nespracovanej subjektívnej témy, ktorá v autorovi dozrievala ako podlžnosť voči svojim najbližším i voči sebe. Politický kontext, v centre ktorého sa Jesenský po vojne ocitol a ktorý tvorí čitateľsky atraktívne popredie *Demokratov*, je však len komplementárnou (hoci kvantitatívne najrozsiahlejšou) časťou zašifrovanej osobnej bilancie. Výpoveď, ktorú autor po rokoch priniesol, bola natoľko intímna a osobne ťaživá, že považoval za potrebné prísť s konceptuálnymi rámcami, ktoré by ju pri zbežnom čítaní dostatočne maskovali či až degradovali. Na tento účel implantoval do hlavnej fabulačnej osi románu ľúbostnú osnovu populárnej literatúry, aby na takejto „poklesnutej“ úrovni nikto nijakú hlbokú osobnú výpoveď neočakával.

V mnohých aspektoch stojí román *Demokrati* na priesečníku nielen autorových umeleckých snáh, ale i reflektovania podnetov európskej prózy. To sa odráža v hybridizácii kódov, ktoré určujú úroveň čítania tohto textu a zabezpečujú viac či menej organické prelínanie mnohých žánrov, vpísaných do jeho podložia. Kritické pripomienky, ktoré sprevádzajú *Demokratov* od ich vyjdenia až po dnes, sú vyvolané najmä prítomnosťou línie lásky kuchárky Hanky a advokáta Landíka, ktorá napokon vyústi do ich svadby. Túto – vzhľadom na predchádzajúcu autorovu tvorbu – „pochybnú“ os narácie si väčšina recenzentov i neskorších hodnotiteľov románu nevedela prijateľne vysvetliť. Buď ju „veľkoryso“ prehliadali ako kaz na inak výbornom diele, alebo ju hodnotili ako autorovo umelecké zlyhanie.

Jesenského román má svoju osobnú, intímnu či až temnú stránku – svoje utajované ťažisko. Celá mašinéria humoru, komiky, satiry a irónie, ktorú dáva autor do pohybu, aby sa mohol vysmiať z mentálnej nevyzretosti Slovákov na život v demokracii, má vo vnútornom, netransparentnom pláne románu konkurenciu v hlboko osobnej téme: sú ňou temné zákutia ľudskej povahy (vrátane samotného autora), je to rafinovane maskovaná sebaanalýza spojená s akcidentom trúchlenia. Tento román preto nie je len spoločenskou sati-

rou, ale rovnako aj nemilosrdnou sebareflexiou, ktorá je zúčtovaním autora s vlastným ľahťikárstvom, citovou nestálosťou; je i dodatočne splateným dlhom voči svojim rodičom, pretože naliehavou líniou románu je vyrovnávanie sa s traumatizujúcimi okolnosťami otcovej smrti a následnými existenčnými starosťami rodiny.

Až spojenie všetkých týchto vrstiev do komplexného celku určuje tvar románu, pričom jeho konceptuálne východisko tvorí aktualizácia a funkčná transformácia ľudového čítania v spojení s typickými znakmi kľúčového románu: vyskytujú sa tu známe osobnosti politiky svojej doby, pričom existuje „kľúč“ na dekódovanie ich reálnych prototypov.

Jesenského román si zachoval ilúziu reprezentácie reality práve preto, že je v ňom obsiahnutý okrem morálneho aj antropologický rozmer populárnej štruktúry, ktorý proporčne vyvažuje dovtedy neštruktúrované a izolované výjavy. Jesenského smiech v románe nadobúda rozmery psychického masochizmu, vnútornej sebatrýzne, ale aj vitálneho uvoľnenia a morálnej nadvlády. Prináša síce len pseudokatarziu, realizovanú na poklesnutej rovine falošného sentimentu, čitatelia z „vyšších“ poschodí si ju však môžu prečítať ako autorov signál, že harmonické zvládnutie deformácií doby nie je reálne.

*

Rozporuplnou osobnosťou, ktorá sa vzpiera jednoznačnému zaradeniu do kontextu svojej doby je Tichomír Milkin (štúdia **Medzi exkluzivitou a ľudovosťou**). Všetci literárni historici, zaoberajúci sa Milkinovým dielom konštatujú jeho „rozlomenosť“ do dvoch epoch. Pre tohto vzdelaného kňaza bol realizmus, ktorý sa v čase jeho pôsobenia v slovenskej literatúre presadzoval, priúzký. Dominantný je uňho ideál národného klasicizmu (i vďaka celoživotnému obdivu poézie Jána Hollého), ktorý postuluje ako základné hodnotiace kritérium vo svojich teoretických statiach i literárnych kritikách. O rozlomenosti medzi realizmom a klasicizmom (v estetickom ponímaní) svedčí jeho zásadná štúdia *O nadprirodzenom živle v básnictve*, kde si síce uvedomuje postuláty, ktoré kladie na umenie

realizmus, pociťuje však istú nedostatočnosť realistických kritérií krásy a dopĺňa ich o klasický „ideál“, resp. „ideálny predmet“.

Hoci bol Milkin mimoriadne sčítaný vo svetovej literatúre i vo filozofii, nestal sa originálnym teoretikom. Jeho situácia „medzi“ spôsobila, že bol eklektikom. Nebol dostatočne odolný na to, aby si na križovatke množstva vplyvov zachoval, resp. našiel výraznejšiu polohu. Do svojich estetických koncepcií vsúval utilitárne ideologicko-národno-konfesionálne digresie, ktoré radikálne rozrušovali ich homogenitu. Lessingom sa síce nechal inšpirovať k požiadavke prirodzenosti, ale jeho estetické kritériá sú prekryté normatívnosťou, dogmatickou aplikáciou estetických schém, ktorá bola Lessingovi, preferujúcemu kreativitu, cudzia.

Pre Milkina-kritika sa klasicistická estetika stala retrográdnym činiteľom, keďže vopred stanovovala ako ideál istý fixný formálny pomer jednotlivých zložiek artefaktu. Vo svojich kritikách bol Milkin zároveň sociológom, historikom, kulturológom – kritika už síce nesuplovala v slovenskej literatúre politiku, ale stále nahrádzala absentujúce vedecké odvetvia i seriózne rozbor. Milkin si v kritikách vypomáhal znalosťou histórie, analógiami s antikom, čo so sebou nieslo mnohé zjednodušenia. Impulzivnosť, náladovosť, nesystémovosť spôsobovala tiež častú zmenu kritérií a nárokov na umelecký text. Vďaka svojej rozhládenosti mal Milkin dispozície stať sa vedúcou kritickou osobnosťou nielen *Literárnych listov*, ale aj celej nastupujúcej generácie, no jeho paradoxne usposobená osobnosť spolu s rozporuplnou dobou spôsobili, že sa tak nestalo.

Milkinove absolutistické estetické nároky dobová slovenská literatúra neuspokojovala, a tak svoju túžbu po dokonalosti napíňal v oblasti verzológie. A práve v tejto oblasti sa stal u nás predchodcom moderného vedeckého prístupu k skúmaniu literatúry.

*

Panrealistickú schému dejín slovenskej literatúry definitívne prelomil až Oskár Čepan, na svoju dobu odvážne inšpirovaný najmä ruským formalizmom, semiotikou a štrukturalizmom. Slovenskú literárnu historiografiu postavil na verifikovateľné scientistické základy

s originálnym zohľadňovaním fenomenologických hľadísk. Jeho dielo ešte i dnes, keď sme občas svedkami znovu inkarnovaného pozitivizmu v oblasti dejín literatúry, pôsobí ako metodologická výzva. Preto tejto všestrannej vedeckej osobnosti venujeme až dve kapitoly.

Štúdia **O Čepanovom výskume realizmu a jeho metodologickej prešmyčke** má ťažisko v metodologickom parodoxe, ktorým musel Oskár Čepan prekonávať ideologické prekážky doby v oblasti výskumu realizmu. Uvedomoval si zradnosť jeho zdanlivej znakovkej „samozrejmosti“, homologickosti s realitou a vedecká urputnosť, s akou sa slovenského literárneho realizmu zmocňoval už od päťdesiatych rokov, dávala tušiť jeho nespokojnosť so stavom výskumu tohto umeleckého fenoménu. Už pri jeho druhej veľkej štúdii o Vajanského próze z roku 1958 cítiť metodologický nepokoj zo zistenia, že Vajanského text funguje ako označujúce bez označovaného, že prezentuje akúsi modifikovanú realitu, ktorá nemá reálne „krytie“. Zistil, že vedecká manipulácia s textami, zobrazujúcimi takúto ontologicky „podozrivú“ realitu, si vyžaduje spoľahlivé metodologické nástroje.

Tie našiel v usúvzťažnení saussurovskej a jakobsonovskej terminológie (langue a parole, označujúce a označované, plán výrazu a významu, metaforické a metonymické póly) s comtovským konceptom podobnosti a súmedznosti, resp. následnosti kvalitatívne rovnorodých javov. Comtova inštrukcia spolu s Jakobsonovými štruktúrálnu-lingvistickými východiskami sa svojráznym pretransformovaním (strategickou prešmyčkou) dostávajú do blízkej príbuznosti, čo Čepan v časoch politickej normalizácie temer surrealisticky využil. Z A. Comta si urobil pomocníka, s ktorého „krytím“ Jakobsonove, ale i Saussurove (vzťah paradigmy a syntagmy) a Lévi-Straussove (binárne opozície) teoretické koncepcie aplikoval aj na slovenský realizmus.

O Čepan si uvedomoval, že pozitivizmus vychádzal zo striktno prírodovedného prístupu k faktom. Až fenomenológia vrátila človeku jeho jedinečnosť, jeho podstatu – čo vycítil u Jakobsona. Tak ako Jakobson i Čepan začal preferovať fenomenologické vnímanie človeka v kontexte všetkých vzťahov, teda ako komplex hmotného

i duchovného. Aj za uvažovaním o metafore a metonymii a ich preskupovaní a variovaní u jednotlivých autorov slovenského realizmu cítime fenomenologické presvedčenia, že umelec sa nezaobíde bez fantázie, ktorá je jeho spôsobom bytia. Od výkladu metafory ako poetického trópu sa Čepan práve pomocou fenomenológie prepracoval k uvedomeniu si jej nezameniteľnej úlohy vo vyjadrení sa umelca o jeho vzťahu k svetu, pretože ju vnímal ako mediátora otvárania priezorov do iných dimenzií. Čepanov vedecký výklad slovenského realizmu je dodnes povzbudzujúcim dôkazom toho, že literárne diela neležia vždy celé a navždy v rámci daných kódov, ktoré ich apriórne deformujú, a že semiologicko-štrukturalistický ponor do literatúry je stále podnetný.

Štúdia **Oskára Čepana zmysel pre jazyk a systém** vychádza z pozorovania, že Čepana ako filozofa a systematicka zaujímali oveľa viac ako kontinuálne dejiny literatúry jej jednotlivé obdobia ako uzavreté celky, ktoré chápal a interpretoval ako dynamické systémy. Aj keď Čepan svojmu literárnohistorickému dielu nepripisoval ambície reprezentovať veľký a ucelený korpus dejín literatúry, podľa všetkých indícií mal ambíciu vytvoriť čosi ako „filozofiu dejín“ slovenskej literatúry. Potvrdzujú to i mnohé „heglóvské“ formálne postupy alebo jeho sklon myslieť v modeloch a schémach, či práca s pojmami negácia, téza – antitéza, hoci výslednú syntézu prezentuje ako zdvojenie výrazových a významových hľadísk.

V každom období našich literárnych dejín hľadal Čepan základný invariant, ktorý by tvoril porovnávaci základ pre premenné javy. Na druhej strane však hľadal i iniciátorov zmien, autorov, ktorí v danej štruktúre uvoľňujú funkčné väzby a otvárajú možnosti k zmene. Pojem systému tak v Čepanovom ponímaní zahŕňal i pomedzné útvary („rázdelia“), ktoré preňho reprezentovali produktívny sceľujúci materiál, kde sa literárne javy petrifikovali a rodili sa nové. Tak sa mu rysoval aj model slovenskej literatúry ako špecifický celok, kde prechodné štruktúry majú funkciu neraz kontroverzných mediátorov, spájajúcich jednu epochu s druhou (ako to demonštroval napríklad na popieraní tradičných znakov národnej reprezentácie v matičnom období u J. Záborského). Takýto štruktúrny model literatúry má, ako je známe, analógiu v ambivalencii lingvistického vzťahu jazyka

(langue, konštantný invariant) a prehovoru (parole ako individualizovaná podoba literatúry). Na tomto teréne Čepan zjednocuje ingardenovský model viacvrstvovej štruktúry so základným momentom fenomenologického uvažovania – „ako sa dielo javí“.

Systém realizmu predstavuje Čepan ako paradigmatický abstraktný koncept, kde žijú v symbióze širokospektrálne konotácie s exaktnými definíciami. Prístup k materiálu realizmu u Čepana v sebe zahŕňa presahovanie všetkých aspektov mimézis – na jeho umenie sa pozerá so svojím zmyslom pre abstrakciu a autorov hodnotí z aspektu kritéria dosiahnutia „predmetnej“ úrovne. Keďže si bol vedomý toho, že jeho apriórny model realizmu je pomerne vzdialený samému ťažisku výskumu, usiloval sa prózy jednotlivých autorov ukotviť v historickom procese prostredníctvom kódu tradície. Veril, že literárnohistorické procesy potrebujú osobitnú inkubáciu a že nie všetko sa musí odohrávať v epicentre oficiálnych línií. Tak by sa napokon dal vysvetliť i jeho „nezáujem“ o dielo P. O. Hviezdoslava, hoci ho dokonale poznal. Toto dielo pre Čepana predstavovalo do seba uzavretý estetický i jazykový „systém v systéme“ – bez snahy i možnosti presahu do literárnej štruktúry, ktorá ho obklopovala. Bol to svet vysoko rešpektovaný, ale bez valencií.

Čepanova aplikácia metodologických impulzov štrukturalizmu na konkrétny literárny materiál je i dnes zásadná. Za dôslednými metodologickými analýzami, ale najmä v záverečnej syntéze (knihá *Stimuly realizmu*) však cítiť, že výsledok ho neuspokojoval – jeho metodológia neprekryla, ale paradoxne zdôraznila fakt, že ani jeden z analyzovaných autorov kritériá na realizmus vo všeobecnom poňímaní nespĺňa.

Zhrnújúc možno konštatovať, že hoci je Čepanova metodológia eklektická, je zároveň originálna schopnosťou tohto bádateľa odvodzovať z vlastností jednotlivých faktov systém. Jeho interpretácie literárnych diel presahujú doterajšie literárnohistorické rámce a potvrdzujú Čepanovu dualitu exaktnej a múzickej osobnosti. Vďaka tomu sa mu darilo na pozadí hľadania systému identifikovať aj axiologickú paradigmu literárneho diela. V tom Čepanov ontologický aspekt presahuje štrukturalistické schémy, morfológiu

a paleontológiu textu a zdôrazňuje význam subjektu pri písaní de-
jín literatúry.

*

Niektoré paradoxy interpretačného prístupu k umeniu sa pokúšame zachytiť v štúdií **Tajomstvo a interpretácia**. Uvažovanie o interpretácii a jej úskaliach tu vychádza kvôli priliehavejšej názornosti z výtvarného umenia a odvíja sa od obrazu Fernanda Khnopffa *Láskanie*. Tento obraz, na ktorom je hermafrodit s telom do pol pása nahým a s tvárou sestry maliara, ku ktorému sa vinie sfinga so ženskou hlavou a telom leoparda, je fascinujúci tým, že kladie neúmerne prekážky konkrétnejšiemu výkladu; obraz kladie rôzne otázky, ale neponúka odpovede. Tento obraz nám síce nedáva kľúč k výkladu svojho tajomstva, dáva nám však kľúč k výkladu symbolistického umenia: hermafrodit je tu alegóriou nedefinovateľnosti i neidentifikovateľnosti, ambivalentnosti. Obraz vysiela signál, aby sme nerušili majestát jeho tajomstva, veď i pochopenie tohto signálu je interpretácia.

Za istú analógiu hermafrodita vo výtvarnom umení by sme s troškou preháňania mohli v slovesnom umení považovať polysémiu. Pretože znak je vlastne kumulovaná intencia, môže prísť k jeho významovému preťaženiu, čím paradoxne dochádza u niektorých slov až k vyprázdneniu významu. Saussure upozorňuje, že znak nemá pevný význam, ale má platnosť, ktorá vyplýva zo vzťahov totožnosti a odlišnosti voči iným znakom. Literárny symbolizmus napríklad výdatne využíva kumulatívnu intenciu slov, pretože tá je bohatým zdrojom zahmlievania zmyslu i analogických výpovedí, pri ktorých sa uplatňuje symbolická moc reči. Minuciózne sémantické vykladanie symbolov, zmnožovanie interpretačných variantov vedie však temer vždy k entropii a významovej rozkolísanosti. Na druhej strane sa tiež ukázalo, že cesta interpretácie nevedie ani cez seriózne pátranie po autentickosti – veď práve „pravda“ nebola pre umenie nikdy relevantná.

Okrem hypotézy zmyslu textu je však možný i predpoklad neprítomnosti zmyslu. Tento predpoklad vedie často kritikov k iste

interpretačnej skepse, ktorá sa u tých samolúbejších prejavuje napríklad tým, že ako alternatívu hľadania tajomstva autora predkladajú svoj vlastný výklad. Svojou verziou alternujú to, čo podľa nich autor nechal naznačené, na pol ceste. Postštrukturalisti a dekonštrukcionisti spochybnili, ba až „rozpustili“ autorský subjekt a s ním aj významové jadro umeleckého textu. Takouto „operáciou“ sa však stráca takpovediac transcendentálna garancia textu, bez ktorej sa literárne dielo stáva objektom nekonečnej hry interpretácií.

*

Päťdesiate roky boli veľmi bohaté na výbery diel našich klasikov, vychádzali rôzne spisy i korešpondencia a pri všetkých išlo o to isté – manipulovať s mienkou čitateľa, zúžiť pôsobenie v niektorých prípadoch ideovo „nespoľahlivého“ alebo ideovo „naivného“ umelca (napr. Tajovského, Jesenského, Timravy a i.) do jedného recepčného kanála s jasným zámerom spútať jeho obraznosť a hlavne vyložiť ho tak, aby po ňom nezostalo nijaké interpretačné vákuum, „temné miesto“, tajomstvo. Lebo neznáme bolo nebezpečné.

Návrat panrealizmu nám už, dúfajme, nehrozí. Našich „klasikov“ i „neklasikov“ môžeme dnes ad libitum „odklínať“ i oslobodzovať spod normatívnych a skonvencionalizovaných výkladov, rozkrývať v ich dielach nečakané a prekvapujúce vrstvy, podrobovať ich novým prístupom. Metodologická naliehavosť však môže v sebe tajiť nové nebezpečenstvá. Multiplikácia interpretácií umeleckého diela ešte nemusí garantovať jeho porozumenie. Preto i napriek našim „nárokom“ na vysvetlenie treba niektoré tajomstvá autorom i textom ponechať.

Zoznam použitej odbornej literatúry

- BACHTIN Michail M.: *Román jako dialog*. Odeon, Praha 1975.
- BAKOŠ Mikuláš: *Problém vývinovej periodizácie slovenskej literatúry*. F. Urbánek, Trnava 1944.
- BARTHES Roland: *S/Z*. Wydawnictwo KR, Warszawa 1999.
- BAUDRILLARD Jean: O transestetice a transsexualitě v soudobé společnosti. *Prostor*, 7, 1994, č. 27.
- BĚLIČ Oldřich: Španělský pikareskní román a realismus. In: *Acta Universitatis Carolinae. Philologica. Monographia IV*. Univerzita Karlova, Praha 1989.
- BÍLEK Petr A. – VANĚK Václav: Parodie, satira a humor v moderní české literatuře. In: *Host do školy*, květen 2007, s. 4.
- BÍLIK René: *Historický žánr v slovenskej próze*. Kalligram & Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava 2008.
- BORECKÝ Vladimír: *Odvrácená tvář humoru*. Dauphin, Liberec – Praha 1996.
- BORECKÝ Vladimír: *Teorie komiky*. Hynek, Praha 2000.
- BUTOR Michel: *Repertoár*. Odeon, Praha 1969.
- COMTE Auguste: Kurz pozitivnej filozofie. In: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus. Voluntarizmus. Novokantovstvo*. Vydavateľstvo politickej literatúry, Bratislava 1967.
- CULLER Jonathan: *Saussure*. Archa, Bratislava 1993, s. 105.
- ČEPAN Oskár: Štýl Vajanského prózy. *Slovenská literatúra*, 5, 1958, č. 4.
- ČEPAN Oskár: Vajanského významotvorný princíp. *Slovenská literatúra*, 14, 1967, č. 2.
- ČEPAN Oskár: Doslov. In M. Kukučín: *Dielo VII*. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, Bratislava 1960.
- ČEPAN Oskár: *Literárne bagately*. Tatran, Bratislava 1971.
- ČEPAN Oskár: Doslov. In M. Kukučín: *Dielo XX*. Tatran, Bratislava 1971.
- ČEPAN Oskár: Pomník vedeckých omylov. In V. Šklovskij: *Teória prózy*. Tatran, Bratislava 1971.
- ČEPAN Oskár: *Kukučínove epické istoty*. Tatran, Bratislava 1972.
- ČEPAN Oskár: Dom v stráni – román s tajomstvom? In M. Kukučín: *Dom v stráni*. Tatran, Bratislava 1982.
- ČEPAN Oskár: *Stimuly realizmu*. Tatran, Bratislava 1984.
- ČEPAN Oskár: Paradoxný román o paradoxoch demokracie. In J. Jesenský: *Demokrati*. Tatran, Bratislava 1985.
- ČEPAN Oskár: Rázdelia romantizmu. *Slovenské pohľady*, 109, 1993, č. 1.

- ČEPAN Oskár: *Próza slovenského realizmu. Výber z diela Oskára Čepana. Zväzok II.* Veda, Bratislava 2001.
- ČEPAN Oskár: *Literárnoteoretické state. Výber z diela Oskára Čepana. Zväzok IV.* Veda, vydavateľstvo SAV, Bratislava 2003.
- ČERNÝ Václav: Filosofický problém hry. *Filosofický časopis*, 15, 1967.
- DROZDA Miroslav: *Naratívni masky ruské prózy.* Univerzita Karlova, Praha 1990.
- ECO Umberto: Poznámky ke Jménu Růže. *Světová literatura*, 1986, č. 2.
- ECO Umberto: *Interpretácia a nadinterpretácia.* Archa, Bratislava 1995.
- ECO Umberto: *Skeptikové a těšitelé.* Nakladatelství Svoboda, Praha 1995.
- EICHENBAUM Boris: Ako je zrobený Gogoľov plášť. In: *Teória literatúry. Výbor z formálnej metódy.* Ed. M. Bakoš. Fr. Urbánek a spol., Trnava 1941.
- FINK Eugen: *Hra jako symbol světa.* Český spisovatel, Praha 1993.
- FÖLDÉNYI László F.: *Melanchólia.* Kalligram, Bratislava 2001.
- FREUD Sigmund: *Za princípom slasti.* Kalligram, Bratislava 2005.
- FULKA Josef: Autobiografický text a práce truchlení: melancholie u Bartha a Althussera. *Slovo a smysl*, 2, 2005, č. 4.
- GADAMER Hans Georg: *Aktualita krásneho.* Archa, Bratislava 1995.
- GOMBALA Eduard: František Richard Oswald – kňaz, kultúrny dejateľ, redaktor, publicista a prekladateľ. In: *Literárny archív 28/1991.* Matica slovenská, Martin 1994.
- GREBENÍČKOVÁ Růžena: *Literatura a fiktivní světy (I).* Český spisovatel, Praha 1995.
- HAWKES Terence: *Strukturalismus a sémiotika.* Host, Brno 1999.
- HILSKÝ Martin: Literatura a kriteratura. *Literární noviny*, 1994, č. 6.
- HODROVÁ Daniela: *Hledání románu.* Československý spisovatel, Praha 1989.
- HODROVÁ Daniela a kol.: *...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století.* Torst, Praha 2001.
- HODROVÁ Daniela: *Citlivé město (eseje z mytopoetiky).* Akropolis, Havlíčkův Brod 2006.
- HUDÁK Ján: *Stretnutia (1979 – 1984).* USPO Peter Smolík, Bratislava 2000.
- HUDÁK Ján: *Stretnutia (1985 – 1986).* USPO Peter Smolík, Bratislava 2000.
- HUIZINGA Johan: *Jeseň stredoveku. Homo ludens.* Tatran, Bratislava 1990.
- CHMEL Rudolf: *Dejiny slovenskej literárnej kritiky.* Tatran, Bratislava 1991.
- CHORVÁTH Michal: Doslov. In J. Jesenský: *Spisy V.* Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, Bratislava 1961.

- CHORVÁTH Michal: Dva literárne profily. (K jubileu M. Kukučina a J. G. Tajovského). *Nové slovo*, 19. 5. 1950.
- ISER Wolfgang: *Jak se dělá teorie*. Karolinum, Praha 2009.
- JAKOBSON Roman: *Poetická funkce*. H&H, Jinočany 1995.
- JANÁČEK Pavel: *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení 1938 – 1951*. Host, Brno 2004.
- JANÁČKOVÁ Jaroslava: *Česká literatura 19. století*. Scientia, Praha 1994.
- Janko Jesenský v kritike a spomienkach*. Ed. A. Matuška, Z. Jesenská, G. Rapoš. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, Bratislava 1955.
- Jozef Gregor-Tajovský v kritike a spomienkach*. Eds. K. Rosenbaum, A. Matuška. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, Bratislava 1956.
- JANKOVIČ Milan: Hra s vyprávěním. In Kol.: *Struktura a smysl literárního díla*. Československý spisovatel, Praha 1966.
- JUNG Carl Gustav: *Člověk a duše*. Academia, Praha 1995.
- KAŠŠAYOVÁ Terézia: Nad Tajovského literárnou pozostalost'ou. In: *Literárny archív 31*. Matica slovenská, Martin 1995.
- KAYSER Wolfgang: *Das Grotteske in Malerei und Dichtung* Rowholt, Hamburg 1960.
- Kol.: *Dejiny slovenskej literatúry III*. Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1965.
- Kol.: *Dejiny slovenskej literatúry IV*. Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1975.
- Kol.: *Úvod do literárni vědy*. Hermann & synové, Praha 1999.
- KRAUSOVÁ Nora: Lessing stále živý. In G. E. Lessing: *Laokoón. Hamburská dramaturgia. Listy o najnovšej literatúre*. Tatran, Bratislava 1980.
- KRČMÉRY Štefan: O Jankovi Jesenskom. *Slovenské pohľady*, 71, 1955, č. 4.
- KRČMÉRY Štefan: *Dejiny literatúry slovenskej II*. Tatran, Bratislava 1976.
- KUDRNÁČ Jiří: Drobná próza české secese. In: *Vteřiny duše. Drobná próza české secese*. Odeon, Praha 1989.
- LACHMANN Renate: *Memoria fantastika*. Hermann & synové, Praha 2002.
- Lexikon teorie literatury*. Ed. A. Nünning. Host, Brno 2006.
- LIPTÁK Ľubomír: *Slovensko v 20. storočí*. Kalligram, Bratislava 1998.
- LOTMAN Jurij M.: Téma karet a karetní hry v ruské literatuře počátku 19. století. In: *Exotika. Výbor z prací Tartuské školy*. Host, Brno 2003.
- Martin Kukučín v kritike a spomienkach*. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, Bratislava 1957.
- MATUŠKA Alexander: *Profily a portréty*. Slovenský spisovateľ, Bratislava 1972.
- MATUŠKA Alexander: *Celistvosť literatúry*. Slovenský spisovateľ, Bratislava 1991.

- MERHAUT Luboš: *Cesty stylizace*. Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha 1994.
- MOCNÁ Dagmar: Povídka agitační a psychologická. K problematice persua-
suaze v umění. *Česká literatura*, 42, 1994, č. 1.
- MOCNÁ Dagmar – PETERKA Josef a kol.: *Encyklopedie literárních
žánrů*. Paseka, Praha – Litomyšl 2004.
- MONGU Blanka: Percepce Ameriky v československé tlači a vplyv Ame-
ričanky na obraz modernej ženy v Československu v rokoch 1918 – 1938.
Slovenská literatúra, 54, 2007, č. 4.
- MOURKOVÁ Jarmila: *Buřiči a občané*. Československý spisovatel, Praha
1988.
- MRÁZ Andrej: Kukučínov román Dom v stráni. In M. Kukučín: *Dom
v stráni*. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, Bratislava 1961.
O literárnej avantgarde. *Litteraria IX*. Vydavateľstvo SAV, Bratislava
1966.
- PANOVOVÁ Oľga: *Puškin v slovenskej poézii do roku 1918*. Vydavateľ-
stvo SAV, Bratislava 1966.
- PAULINY Eugen: *O jazyku a štýle slovenskej prózy*. Slovenský spisovateľ,
Bratislava 1983.
- PETRÍK Vladimír: *Desaťročie nádejí a pochybností*. Kalligram, Bratislava
2000.
- PETRUS Pavol: *Listy Janka Jesenského I*. Matica slovenská, Martin 1989.
- PETRUS Pavol: Realizmus, moderna a začiatky proletárskej literatúry
(1875 – 1918). In M. Pišút a kol.: *Dejiny slovenskej literatúry*. Obzor,
Bratislava 1984.
- PETRUS Pavol: *Vzájomná korešpondencia Janka Jesenského s Andrejom
Mrázom*. Matica slovenská, Martin 1981.
- PODRAZA-KWIATKOWSKA Maria: *Symbolizm i symbolika w poezji
mlodej Polski*. Universitas, Kraków 1994.
- POMAJZLOVÁ Alena: *Grotesknost v českém výtvarném umění 20. století*.
(Katalog výstavy). Galerie hlavního města Prahy, Praha 1987.
- PYTLÍK Radko: *Na přelomu století*. Československý spisovatel, Praha
1988.
- RICOEUR Paul: *Život, pravda, symbol*. OIKOYMENH, Praha 1993.
- ROSENBAUM Karol: Vyznanie Jozefa Gregora Tajovského. In: *Literárny
archív 1969*. Matica slovenská, Martin 1970.
- SEDLÁK Ján: *Literárne dielo Tichomira Milkina*. Spolok sv. Vojtecha,
Trnava 1941.
- SCHOLES Robert – KELLOGG Robert: *Povaha vyprávění*. Host, Brno
2002.

- ŚLAWIŃSKI Janusz: Synchronia a diachronia v literárnom procese. In: *Slovo, význam, dielo. Antológia poľskej literárnej vedy*. Ed. A. Popovič. Slovenský spisovateľ, Bratislava 1972.
- Slovenská literárna kritika* 2. Ed. I. Kusý. Slovenský spisovateľ, Bratislava 1979.
- STEINER Georg: *Von realer Gegenwart*. Fink, München 1990.
- ŠKULTÉTY Jozef: *Dielo 5. O realizme*. Matica slovenská, Martin 1987.
- ŠTEVČEK Ján: *Dejiny slovenského románu*. Tatran, Bratislava 1989.
- TEIGE Karel: *Svět, který voní*. Odeon, Praha 1930.
- Timrava v kritike a spomienkach*. Eds. I. Kusý, Z. Jesenská, A. Matuška. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, Bratislava 1958.
- TRÁVNÍČEK Jiří: *Příběh je mrtev? Schizmata a dilemata moderní prózy*. Host, Brno 2003.
- TURČÁNY Viliam: *Rým v slovenskej poézii*. Veda, Bratislava 1975.
- TYŇANOV Jurij N.: *Literární fakt*. Odeon, Praha 1987.
- VANTUCH Anton: *Molière. Tridsať rokov na javisku*. Tatran, Bratislava 1987.
- VLČEK Tomáš: *Praha 1900*. Panorama, Praha 1986.
- VODIČKA Felix: *Struktura vývoje*. Odeon, Praha 1969.
- WINCZER Pavol: Responzie umeleckej literatúry na masovokomunikačné tendencie v podmienkach VTR. In: *Vedeckotechnická revolúcia a literatúra*. Slovenský spisovateľ, Bratislava 1982.
- WINCZER Pavol: Sociológia o typoch recepcie prózy. *Slovenská literatúra*, 25, 1978, č. 3.
- WINCZER Pavol: Využitie konvencií populárnej literatúry a masovej kultúry na získanie čitateľa v próze mladého I. Erenburga (20. roky). *Slovenská literatúra*, 39, 1992, č. 6.

Najdôležitejšie práce uchádzačky so vzťahom k problematike dizertácie

Knížné monografie

- Próza Timravy medzi realizmom a modernou.* Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava 1993, 140 s.
- Tajovského obrodenecká moderna.* Kalligram & Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava 2005, 288 s.
- Paradoxy realizmu. „Neklasickí“ klasici slovenskej prózy.* Veda, vydavateľstvo SAV, Bratislava 2010, 256 s.
- Tri spisovateľky (Šoltésová, Vansová, Timrava).* Veda, vydavateľstvo SAV, Bratislava 2015, 300 s.

Štúdie

- Timravine polemiky v novele Všetko za národ. In: *Literárne rozhľady. Zborník mladej literárnej vedy.* Smena, Bratislava 1986, s. 96–105.
- Timravina „antipoetickosť“ a jej textové dôsledky. *Slovenská literatúra*, 35, 1988, č. 6, s. 532–544.
- Autobiografická postava a nový typ realistickej novely. (Timravina novela *Bez hrdosti*). In: *Philologia VII–VIII. Zborník Pedagogickej fakulty a Katedry jazykov Univerzity Komenského.* Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1990, s. 137–145.
- Timravino hľadanie nového výrazu. In: *Božena Slančíková-Timrava, Koloman Banšell. Zborník z vedeckej konferencie.* Matica slovenská, Martin 1990, s. 28–38.
- Groeblová, Timrava a tí ostatní... *Slovenské pohľady* 107, 1991, č. 11, s. 73–77.
- Univerzálnosť a poetická anticipácia v dedinských prózach B. S. Timravy. *Slovenská literatúra*, 39, 1992, č. 1, s. 5–18.
- Zo slepej uličky iluzionizmu. *Slovenské pohľady*, 108, 1992, č. 12, s. 139–146.
- Ženy a národ na prelome 19. a 20. storočia / Die Frauen und das Volk an der Wende zwischen 19. und 20. Jahrhundert. In: *Feminismus und Nationalismus / Feminismus a nacionalismus.* Frauen-Anstiftung, Hamburg – Bratislava 1993, s. 37–47.
- Próza B. S. Timravy medzi realizmom a modernou. *Slovenská literatúra*, 40, 1993, č. 4, s. 273–284.
- Timrava a Vajanský. In: *Literárny archív* 29–30, Matica slovenská, Martin 1994, s. 83–88.

- Jesenského tragigroteskný paradox. *Slovenské rozhlady* [Praha], 1, 1994, č. 1–2, s. 65–72.
- Oskár Čepan a avantgarda alebo o jednom palindrome. *Slovenská literatúra*, 42, 1995, č. 2–3, s. 151–156.
- Estetické podnety pražského prostredia na tvorbu Jozefa Gregora Tajovského. In: *Literárni veda. Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity 1995*, č. 2, s. 131–138.
- Všetko za národ. *Česká literatura*, 44, 1996, č. 3, s. 302–304.
- Das städtische Element (bei) Janko Jesenský. In: *Bürgertum und bürgerliche Gesellschaft in der Slowakei 1900 – 1989*. Ed. E. Mannová. Academic Electronic Press, Bratislava 1997, s. 113–122.
- Secret and Interpretation. In: *Subject – author – audience. The subject in the expanse of art*. Soros Center for Contemporary Arts, Bratislava 1997, s. 264–273.
- Literárna kritika v Literárnych listoch. In: *Kultúrne a estetické iniciatívy Osvaldovej skupiny*. Ed. A. Šimkovič. Slovenská literárnovedná spoločnosť & Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava 1997, s. 28–38.
- Varianti na az-formata v slovaškata proza na knjiha realizm. In: *Ezicite na evropejskata modernost. Balgarski i slovaški pročiti. / Jazyky európskej modernosti. Bulharské a slovenské interpretácie*. Eds. Ch. Balabanova, A. Bžoch. Institut za literatura BAN, Izdatelski centr „Bojan Penev“, Sofia 2000, s. 199–207.
- Problematický realizmus Jozefa Gregora Tajovského. *Slovenská literatúra*, 47, 2000, č. 6, s. 401–417.
- Literatúra „rezervovaných dezilúzií“ podľa Oskára Čepana. Doslov in Oskár Čepan: *Próza slovenského realizmu*. Veda, Bratislava 2001, s. 267–278.
- Mýtus, determinácia, realita v próze Tajovského. *Slovenská literatúra*, 48, 2001, č. 6, s. 457–471.
- Črta u J. G. Tajovského. In Ludvík Štěpán a kolektiv: *Cesta k realitě. (Literatura a kultura v druhé polovině 19. století)*. Středoevropské vydavatelství a nakladatelství Regiony, Brno 2003, s. 185–198.
- Realizm – vtoraja „volna“ (1900 – 1920). In: *Slovackaja literatura. XX vek. Učebnoje posobje, časť II*. Red. A. G. Maškova. Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, Moskva 2003, s. 10–24.
- O Čepanovom výskume realizmu a jeho strategickej prešmyčke. *Slovenská literatúra*, 50, 2003, č. 6, s. 469–474.
- Generácia neskorého realizmu a nástup modernistických tendencií (1890 – 1918). In Kol.: *Panoráma slovenskej literatúry II. (Literárne dejiny od realizmu po rok 1945)*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 2005, s. 29–43.

- Mýtus ako šifra národného (Jozef Gregor Tajovský: *Náš Ježiško*). *Slovenská literatúra*, 52, 2005, č. 1, s. 25–33.
- Tajovského osudová voľba. *Slovenská literatúra*, 52, 2005, č. 3, s. 161–175.
- Skeptický optimista Tajovský. Doslov in Jozef Gregor Tajovský: *Prózy*. Kalligram & Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava 2005, s. 416–430.
- Hra a (alebo) život, mizantropia po slovensky (Božena Slančíková-Timrava: Nemilí). *Slovenská literatúra*, 53, 2006, č. 3–4, s. 169–177.
- Od reality k realizmu. [Spoluautor V. Mikula]. In: *Slovenský literárny realizmus 2*. Eds. M. Mikulová, V. Mikula. Slovenský Tatran, Bratislava 2006, s. 5–14.
- Realizmus na ceste k moderne. In: *Slovenský literárny realizmus 3*. Ed. M. Mikulová. Slovenský Tatran, Bratislava 2006, s. 5–15.
- Ku genéze a tajomstvám Kukučínovho románu *Dom v stráni*. In: *Z problematiky literárnej vedy. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Literárnovedný zborník 23*. Ed. M. Součková. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Prešov 2007, s. 142–160.
- Formovanie kritickej osobnosti: Elena Maróthy-Šoltéssová. In: *Slová. Pamätnica k sedemdesiatke Rudolfa Chmela*. Zostavil L. Szigeti. Kalligram, Bratislava 2009, s. 362–381.
- Nič – len láska... (Doslov). In: Božena Slančíková Timrava: *Prózy*. Ed. M. Mikulová. Kalligram & Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava 2008, s. 583–601.
- Transformácia autobiografie do populárnej štruktúry (J. Jesenský: *Demokrati*). In: *Bohemica Olomucensia 2 – Symposiana*. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2009, s. 137–144.
- Historia, egzotyka i idylla w powiesci Vansovej *Kliatba* (Klątwa). Przel. J. Goszczyńska. In: *Prace Filologiczne*, t. LIX, Gotycyzmy. Warszawa 2010, s. 289–302.
- Z epicentra vojny do azylu duše. Doslov in: Jozef Gregor Tajovský: *Rozprávky z Ruska*. Ed. M. Mikulová. Cathedra, Bratislava 2011, s. 239–253.
- Slabosť srdca a sila tradície. Doslov in: Martin Kukučín: *Dom v stráni*. Cathedra, Bratislava 2011, s. 384–402.
- Le phénomène urbain dans l'oeuvre de Janko Jesenský. In: Étienne Boissérie et Clara Royer (eds.): *Miroirs brisés. Récits régionaux et imaginaires croisés sur le territoire slovaque*, *Cultures d'Europe centrale*, hors-série n° 7, 2011, s. 185–196.
- Poetické šifry prozaika. Doslov in: Janko Jesenský: *Verše a próza*. Eds. M. Mikulová, V. Mikula. Kalligram & Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava 2011, s. 654–666.

- Povinnosť k ideálu alebo romantizmus v slovenskom realizme. In: *Reálna podoba realizmu*. Eds. M. Mikulová, I. Taranenková. Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava 2011, s. 105–113.
- Chiazmus utópie, dystópie a reality v slovenskej literatúre konca 19. storočia. In: *Bude, ako nebolo. Podoby utopického žánru*. Eds. I. Taranenková, M. Jareš. Ústav slovenskej literatúry SAV – Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, Bratislava 2012, s. 20–31.
- Medzery, ruptúry, trhliny, hiáty – diskontinuita a ideál celistvosti v slovenskej literatúre na konci 19. storočia. *Slovenská literatúra*, 59, 2012, č. 5, s. 369–380.
- Cudzinec ako kód maďarizácie. In: *Cizinec – vyhnanec – prisťahovelec. Sborník príspevků z mezinárodního symposia Umění a kultury Střední Evropy (2011)*. Eds. Z. Zemanová, L. Pořízková. Univerzita Palackého, Olomouc 2012, s. 65–72.
- O progresívnych a regresívnych pohyboch v slovenskej literatúre v čase nástupu moderny. In: *Moderna/Moderny*. Eds. T. Kubíček, J. Wiendl. Univerzita Palackého, Olomouc 2013, s. 125–137.
- „Poetická“ logika dejín medzi ideou a činom. In: *Estetické a axiologické pohľady na slovenskú literatúru konca 19. a začiatku 20. storočia*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikianae 49, 2014. Eds. I. Hajdučeková, L. Jasinská. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Košice 2014, s. 63–71.
- Timravin iniciačný text a nová cesta epiky. *Slovenská literatúra*, 61, 2014, č. 6, s. 462–490.
- Román s tajomstvami (Martin Kukučín: Dom v stráni). In: *Sondy. Interpretácie kľúčových diel slovenskej literatúry 20. storočia*. Ed. P. Zajac. Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava 2014, s. 68–83.
- Rekonštrukcia smútku a smiech v jeseni života (Jano Jesenský: Demokrati). In: *Sondy. Interpretácie kľúčových diel slovenskej literatúry 20. storočia*. Ed. P. Zajac. Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava 2014, s. 140–173.
- Autorské ego v cudzom prostredí (Vajanský vo väzení a v Benátkach). *Slovenská literatúra*, 62, 2015, č. 5, s. 353–365.
- Medzi sebakritikou a sebaaprezentáciou (Slovenský cestopis na prelome 19. a 20. storočia). In: *Fenomén cestopisu v literatúre a umení strední Evropy*. Ed. J. Hrabal. Univerzita Palackého, Olomouc 2015, s. 220–231.
- Erotika v ženskom písaní na konci 19. storočia. In: *Rodový aspekt v interdisciplinárnom diskurze*. Ed. I. Hajdučeková. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikianae 78, Filozofická fakulta UPJŠ, Košice 2015, s. 100–114.

Editorstvo

- Oskár Čepan: *Próza slovenského realizmu*. Editorka M. Mikulová. Veda, Bratislava 2001, 290 s.
- Jozef Gregor Tajovský: *Prózy*. Zostavila, štúdiu, kalendárium, komentáre a vysvetlivky napísala M. Mikulová. Kalligram & Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava 2005, 448 s.
- Slovenský literárny realizmus 2*. Zostavili, úvod, medailóny autorov a edičnú poznámku napísali M. Mikulová a V. Mikula. Slovenský Tatran, Bratislava 2006, 664 s.
- Slovenský literárny realizmus 3*. Zostavila, úvod, medailóny autorov a edičnú poznámku napísala M. Mikulová. Slovenský Tatran, Bratislava 2006, 736 s.
- Božena Slančíková Timrava: *Prózy*. Výber zostavila, komentáre a vysvetlivky, kalendárium života a diela a doslov napísala M. Mikulová. Kalligram & Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava 2008, 624 s.
- Kapitoly zo slovenského realizmu. Dejiny, medailóny, štúdie, interpretácie*. Eds. V. Mikula, M. Mikulová. Univerzita Komenského, Bratislava 2010, 236 s.
- Martin Kukučín: *Dom v stráni*. Editorka a autorka doslovu M. Mikulová. Cathedra, Bratislava 2011, 408 s.
- Jozef Gregor Tajovský: *Rozprávky z Ruska*. Editorka a autorka doslovu M. Mikulová. Cathedra, Bratislava 2011, 264 s.
- Janko Jesenský: *Verše a próza*. Výber zostavili, komentáre, vysvetlivky, kalendárium života a diela a doslov napísali M. Mikulová a V. Mikula. Kalligram & Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava 2011, 688 s.
- Reálna podoba realizmu*. Zostavili M. Mikulová, I. Taranenková. Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava 2011, 236 s.

Summary

In contrast to the unified, pan-realistic model imposed in the 1950s, the picture of the Slovak realistic fiction as well as its authors themselves, currently appear in the form of multiple paradoxes. The socio-political determinants caused that even Realism – much like the entire Slovak literature of the older periods – is characterized by the syncretism of styles and heterogeneity of authors, especially their „dividedness“ between the public and personal, ideological and aesthetic spheres. This dividedness of writers was, on the one hand, related to their „obligation“ to maintain the national, cultural and literary continuity and, on the other one, to their need of presenting the individual authorial subject.

For the most notable writers of the 19th and early 20th centuries, however, this inauspicious situation presented a challenge they intended to take up in concurrence with the period, i. e., in concurrence with the European ideological and aesthetic currents. The extent to which they succeeded to do so is the subject of the separate studies included in this book. The modelling of literary history was approached with the notion of syncretic and stylistically heterogeneous character of the 19th century (and, in part, also 20th century) Slovak literature and with the objective of capturing the multiple aspects of this syncretism which, in the pan-realistic model, were overlooked or overtly suppressed.

In the study *The Voice of the Hear and the Power of Tradition (To the Genesis and Secrets of The House on the Hillside)* in our interpretation of Martin Kukučín's (1860 – 1928) best known novel we concentrated on revealing the questioning, meditating, philosophizing and moralizing author who endeavoured to solve the issues of life harmonically, but eventually was forced to accept the incongruous reality.

The internalized contradiction and deep internal antinomy is typical of the fiction produced by Božena Slančíková Timrava (1867 – 1951). In the studies *The Game and/or the Life (B. S. Timrava: The Unkind)* and *The Reconstruction of Feeling (Timrava and Love)* we follow, in addition to other phenomena, the paradoxical combination of internal shyness and external provocation, the exacerbated perceptiveness and provoking self-revelation.

A different, more subtle, contradiction is characteristic of Jozef Gregor Tajovský (1874 – 1940), whose work is analysed in the study entitled *Tajovský – The Skeptical Optimist*: it deals with the incongruity between the „low“ form and „high“ content, between the fringe genres and the urgency

of the existential message. The paradox of Tajovský's prosaic gesture consists in the fact that, in the same manner as he draws on the paradigm of the national mythology, he also busts a number of myths: he debunks the false cliché concerning the nation, people and the Slovak nature.

The author of existential opposites is Janko Jesenský (1874 – 1945). His work presents contrasts, ambivalences and paradoxes accumulated with probably the highest intensity in the Slovak fiction which is highlighted in the study entitled *Jesenský's Tragic-grotesque Paradox*. The dominant paradox is the sublimation of the author's oppressive experience into the resulting tragic-grotesque expression. Interpreting his novel, *The Democrats*, in the study entitled *The Autobiography and Mystification in Jesenský's Democrats* we intended to demonstrate that it is a concealed autobiography, the internal content of which is not determined by political satire but, quite surprisingly, by sadness and melancholy.

Even the period critical concepts are characterized by heterogeneity. A likeable character in this sense was the poet and theorist Tichomír Milkin (1864 – 1920), whose work became the subject of the study entitled *Between Exclusivity and Popularity (Tichomír Milkin and the Literárne listy)*. It was in the period of Realism that Milkin postulated the ideal of Classicism, juxtaposing the base and noble, real and ideal, classical and popular.

Two studies (*On Čepan's Research in Realism and His Strategic Loop, Oskár Čepan's Sense of language and System*) are dedicated to one of the greatest scholars in the field of the Slovak Realistic fiction, Oskár Čepan (1925 – 1992). In his methodologically inspiring style and surprising analyses of realistic fiction he questions the pan-realistic construction, the positivist monument of which was erected by the Academic History of Slovak Literature. Čepan sent a signal after which Slovak „classicists” can no longer be read in the manner prior to it.

The closing essay, *The Secret and Interpretation*, highlights the methodological paradox stating that a thorough structural analysis and semantic definition of a work of art can lead to entropy, semantic instability. The modern artists also ironically and provokingly prove that the multiplication of interpretations is not necessarily a warranty of understanding the work of art. Within the meaning of this notion the book leaves some of the author's secrets untouched.

Zusammenfassung

Das Bild der slowakischen Prosa des Realismus wie auch ihrer Autoren scheint uns heutzutage – im Unterschied zu dem unifizierten in den 50-er Jahren des 20-ten Jahrhunderts gewaltsam eingeführten panrealistischen Modell – in Form von mehreren Paradoxen. Die sozial-politischen Determinanten haben verursacht, dass auch der Realismus – ähnlich wie die ganze slowakische Literatur der früheren Perioden – durch Stilsynkretismus und fehlende Homogenität der Autoren charakterisiert ist, und vor Allem deren „Gespaltenheit“ zwischen die öffentliche und die private, die ideelle und die ästhetische Sphäre. Eine solche Doppelgespaltenheit der Schriftsteller auf der einen Seite mit ihrer „Pflicht“ die nationale, kulturelle und literarische Kontinuität zu erhalten und auf der anderen Seite mit der Notwendigkeit individuelles Autorensujet zu präsentieren.

Eine solch ungünstige Situation entstand aber für unsere bedeutendsten Prosaschriftsteller am Ende des 19-ten und Beginn des 20-ten Jahrhunderts, mit welcher sie auf dem Niveau dieser Periode klar kommen wollten, das heißt auf dem Niveau der europäischen gedanklichen und ästhetischen Strömungen. In wie fern ihnen das gelungen hat, untersuchen wir auch in den einzelnen Studien zu diesem Buch. Auf die Modellierung der literarischen Geschichte lassen wir uns mit der Kenntnis eines synkretischen, – was das Still betrifft – hybriden Charakter der Slowakischen Literatur des neunzehnten (und zum Teil auch des zwanzigsten) Jahrhunderts ein, und streben mehrere Aspekte eines solchen Synkretismus aufzunehmen, die in dem panrealistischen Modell überschaut oder gleich unterdrückt wurden.

In der Studie *Hlas srdca a sila tradície (Ku genéze a tajomstvám Domu v străni)* konzentrieren wir uns bei der Interpretierung des bedeutendsten Roman von Martin Kukučín (1860 – 1928) auf die Enthüllung des zweifelnden, meditierenden, philosophierenden wie auch moralisierenden Autoren, der vielleicht die Sachen im Leben auf eine harmonische Weise zu behandeln will, aber am Ende auch die disharmonische Realität zu akzeptieren lernt.

Eine interiorisierte Kollision und tiefe innere Antinomie charakterisiert auch die Prosa von Božena Slančíková Timrava (1867 – 1951). In den Studien *Hra a/alebo život (B. S. Timrava: Nemilí)* und *Rekonštrukcia citu (Timrava a láska)* verfolgen wir unter anderem die paradoxe Verbindung der inneren Schüchternheit und äußerer Kessheit, eitrigen Empfänglichkeit und provokativen Selbstenthüllung.

Ein anderer, diskreterer Widerspruch charakterisiert Jozef Gregor Tajovský (1874 – 1940), dem wir uns in der Studie *Skeptický optimista Tajovský* widmen: es ist ein Widerspruch zwischen der „niedrigen“ Form und dem „hohen“ Inhalt, zwischen den marginalen Genres und der Dringlichkeit der existenziellen Aussage. Das Paradoxon der prosaischen Geste von Tajovský liegt in der Tatsache, dass so wie er aus der Paradigma der nationalen Mythologie schöpft, stürzt er gleichzeitig mehrere Mythen: er demythisiert das falsche Klischee über eine Nation, ein Volk, und die slowakische Natur.

Autor der wesenhaften Oppositionen ist Janko Jesenský (1874 – 1945). Bei ihm finden wir Kontraste, Ambivalenzen und Paradoxe kumuliert vielleicht in größter Intensität in der slowakischen Prosa, auf was die Studie *Jesenského tragigroteskný paradox* hinweisen will. Der dominante paradox ist bei ihm die Sublimation der eigenen schicksalsschwangeren Erfahrungen in die resultierende grotesk-parodistische Ebene. Durch die Interpretierung seines Romans *Demokrati* in der Studie *Autobiografia a mystifikácia v Jesenského Demokratoch* wollten wir zeigen, dass es sich um eine verborgene Autobiographie handelt, dessen innerer Inhalt nicht durch die politische Satire, sondern paradox durch Trauer und Melancholie geprägt wird.

Auch für die zeitigen literaturkritischen Konzepte gilt die Charakteristik der Hybridität. Eine Symptomatische Figur in diesem Sinne war auch der Dichter und Theoretiker Tichomír Milkin (1864 – 1920), dem wir uns in der Studie *Medzi exkluzivitou und ľudovosťou (Tichomír Milkin und Literárne listy)* widmen. Gerade in der Periode des Realismus postuliert Milkin das Ideal des Klassizismus, ganz nah zueinander stellt er das Banale und das Hohe, das Reale und das Ideale, das Klassische und das Volkische.

Zwei Studien (*O Čepanovom výskume realizmu a jeho strategickkej prešmyčke, Oskára Čepana zmysel pre jazyk a systém*) widmen wir einem der bedeutendsten Forscher der slowakischen realistischen Prosa Oskár Čepan (1925 – 1992). Durch seine methodologische Inspirationsfähigkeit und überraschenden Analysen der realistischen Prosen hat er das panrealistische Konstrukt, dem die akademische Geschichte der Slowakischen Literatur ein positivistisches Denkmal erhoben hat, in Frage gestellt. Čepan hat ein Signal gesandt, nach welchem es nicht mehr geht, unsere „Klassik“ so zu lesen, wie bevor.

In der abschließenden Essay *Tajomstvo a interpretácia* machen wir auf ein methodologisches Paradoxon aufmerksam – nämlich dass eine gründliche strukturelle Analyse und semantische Interpretierung eines Kunstwerkes auch zur Entropie und Bedeutungsspaltung führen kann. Auch moderne Künstler beweisen ironisch-provokativ, dass die Multiplikation von Inter-

pretierungen doch nicht gleich garantieren muss, dass das Kunstwerk auch verstanden wird. Im Sinne einer solchen Belehrung haben wir in diesem Buch den Autoren manche Geheimnisse belassen.